

До спеціалізованої вченої ради Д. 27.855.03
Університету державної фіскальної служби України
08205, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента,
Заслуженого юриста України Корнякової Тетяни Всеволодівни
на дисертацію Пузирьова Михайла Сергійовича «Виконання
покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних
країнах: порівняльно-правове дослідження» подану на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності
12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-
виконавче право.**

Вивчення змісту дисертаційного дослідження дає підставу для відгуку про актуальність, новизну та наукове значення виконаного дослідження, глибокий правовий аналіз, обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій щодо багатовекторного аналізу механізму виконання покарань у зарубіжних країнах.

Дослідження проведене Пузирьовим М.С. присвячене актуальній, але при цьому і не достатньо вивченій темі та має теоретичне значення для теорії та практики виконання покарань в Україні. Достатньо ґрунтовно здійснені порівняльні дослідження в галузі кримінально-виконавчого права України, що у подальшому буде доцільним при вдосконаленні нової пенітенціарної системи.

Комплексний порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах та Україні дав підстави щодо розроблення шляхів впровадження позитивного

Університет державної
фіскальної служби України
СВР Д 27.855.03
Вх. № 42
«05» грудня 2018 р.

зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні. В роботі вдало запропоновано порівняльний аналіз з урахуванням положень доктрини пенітенціарного права(професор І.Г. Богатирьов).

Слід зазначити, що у різних країнах світу спостерігаються різноманітні підходи до вивчення злочинності, до генезису злочинної поведінки, до методів впливу на злочинців та прогнозування злочинної поведінки. Проте, виконання кримінальних покарань завжди є заходом державного примусу і ця функція є лише прерогативою держави.

Очевидно, що останнім часом вченими і практиками в галузі кримінально-виконавчого права надається належна увага дослідженням щодо послаблення кримінальної репресії в світі в цілому. Слід зазначити, що незважаючи на всесвітнє визнання та поширення як в Україні так і у зарубіжних країнах покарань не пов'язаних із позбавленням волі, проблема перевантаженості кримінально-виконавчих установ закритого типу визнається однією з ключових у вітчизняній та зарубіжних системах кримінальної юстиції. Покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах залишається одним із найпоширеніших видів покарань.

Пенітенціарна система України сьогодні перебуває на черговому етапі свого реформування і становить комплекс державно-правових, соціально-економічних та психолого-педагогічних

інститутів які забезпечують діяльність органів і установ Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань. Разом з тим, яким би коштовним не було для держави утримання установ виконання покарань, як Україна, так і жодна зарубіжна країна не має допускати послаблення кримінальної репресії щодо таких злочинів, як умисне вбивство, розбій, зґвалтування тощо.

Більш того, в умовах глобалізації процесів ХХІ ст. проблеми виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк доцільно розглядати не тільки в межах однієї правової системи, а й порівняно із кримінально-виконавчим законодавством і практикою його застосування в інших державах.

З огляду на актуальність піднятої проблеми позитивної відзнаки заслуговує емпірична база дослідження, яку становлять як дані державної статистики, так і матеріали пенітенціарних відомств зарубіжних країн та України. В роботі враховані результати анкетування 90 вчених з України, які є дослідниками пенітенціарної науки та пов'язаних з нею галузей. А також 800 практичних працівників правозастосовних і правозахисних інституцій.

За характером та змістом розроблених проблем дисертація є першим в Україні порівняльно-правовим дослідженням виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах. За результатами цього дослідження сформульовано обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення як кримінально-виконавчої системи України, так і галузевого

законодавства.

Актуальність та наукова новизна дисертаційного дослідження підтверджується й тим, що воно виконане відповідно до низки наукових планів та програм.

У розділі 1 наведено теоретико-прикладне обґрунтування порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права та доведено, що вони сприяють зближенню теоретичних позицій вчених різних країн у розкритті природи складних соціально-правових категорій, тобто кримінально-виконавчої системи, виправлення ресоціалізації, реінтеграції та іншого. Вдосконалено теоретико-прикладні засади формування і реалізації кримінально-виконавчої політики кожної держави, підкреслено можливість провадження у вітчизняну практику виконання покарань та галузевого законодавства. В науковому дослідженні було застосовано порівняльно правова методологія, зокрема загальнонаукові та спеціальні методи, методологічні принципи та підходи юридичної науки.

Достатньо об'ємно систематизовано наукові розробки щодо вивчення зарубіжного досвіду виконання покарань. Як зазначає дисертант, втілення наукового досвіду у систему виконання покарань (початок ХУІІІ століття) дало можливість впровадити ще у дореволюційну практику виконання позбавлення волі низку позитивних аспектів зарубіжного, пенітенціарного досвіду, зокрема роздільне тримання різних категорій засуджених та ув'язнених;

залучення їх до суспільно-корисної праці, морально-релігійний вплив на особистість та інше.

Автором встановлено, що на сучасному етапі розвитку правої науки в Україні відсутні монографічні дослідження зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Вдалим дослідженням здається і порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах романо-германської правової сім'ї та Україні (розділ 2). Дисертант зазначає, що німецькому праву властивий такий специфічний інститут, як превентивне ув'язнення, сутність якого полягає в тому, що суд на основі мотивованої постанови адміністрації установи виконання покарань і наглядової ради може продовжити строк позбавлення волі засудженому, який відбув строк покарання, призначений вироком до його виправлення.

До речі, цікавим є проведене дослідником анкетування, яке засвідчило, що 42 % вчених та відповідно 63 % практичних працівників підтримали пропозицію щодо запровадженню в законодавство України інституту превентивного ув'язнення.

Аналізуючи право ФРН дослідник доходить висновку, що є і такі заохочувальні інститути, які застосовуються стосовно засуджених до позбавлення волі у якості скорочення строку покарання.

У підрозділі 2.2 дисертант дослідив процес виконання покарань

у виді позбавлення волі на певний строк у Франції та порівняв його з аналогічним процесом в Україні. Характерними рисами трансформації системи установ виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі у Франції є збереження в основі цієї системи таких установ, як арештні доми, центральні тюрми, центри позбавлення волі. На перерозподіл засуджених, які відбувають покарання в центральних тюрмах впливає перегляд строків призначеного покарання. Ще однією рисою є виділення напіввільного режиму відбування позбавлення волі в самостійну групу установ виконання покарань; створення окремих установ виконання покарань у виді позбавлення волі на певний строк для засуджених неповнолітніх; створення поліфункціональних установ виконання покарань. Цікавим є досліджений факт, що схожі тенденції були впроваджені в Україні на межі XX-XI століття в умовах трансформації виправно-трудового законодавства у кримінально-виконавче, у той час окремо функціонували вже колонії для засуджених неповнолітніх.

Аналізуючи низький рівень постпенітенціарної злочинності у Швеції дисертант відзначає, що він зумовлений тим, що в цій державі більша частина засуджених є іноземцями і після відбуття покарання їх відсилають за межі країни. Цей же факт пояснює одну з головних проблем діяльності кримінально-виконавчої системи – досягнення мети ресоціалізації іноземців, звільнених від відбування покарання у виді позбавлення волі. Останні проходять обов'язкову соціальну адаптацію через низку передбачених законодавством

процедур.

Порівняльний аналіз відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах англо-американської правової сім'ї та Україні (розділ 3), як доводить дисертант, наприклад у Англії відсутня кодифікація норм кримінального та кримінально-виконавчого права, що віднесено до джерел права судового прецеденту та розширює можливості суду під час індивідуалізації призначення покарання.

У роботі з'ясовано, що державні виправні установи Англії, порівняно з тими, що управляються приватними компаніями, характеризуються більш високим порядком і станом безпеки засуджених та персоналу. Найважливішим критерієм поділу засуджених в тюрмах Англії є ступінь загрози їхньої втечі, що зумовлює відповідну класифікацію установ виконання покарань.

Основними принципами диференціації та індивідуалізації виконання покарань в Англії є можливість відбувати покарання в регіоні зосередження соціально-корисних зв'язків засудженого; застосування реабілітаційних програм до диференційованих груп засуджених; створення окремих установ для визначених категорій (осіб, засуджених до довічного позбавлення волі та за вчинення статевих злочинів); індивідуалізований карально-виправний вплив на засудженого.

Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у США порівняно з Україною доводить дисертант, характеризується

тим, що за кількістю осіб, засуджених до покарань США посідає перше місце у світі. Наявна проблема переповненості пенітенціарних установ в США через динаміку зростання кількості засуджених до покарань. До правової природи таких установ належать тюрми округів та тюрми. Особи, які в них тримаються мають різний процесуальний статус, зокрема у тюрмах округів тримаються як обвинувачені, так і засуджені, а в тюрмах лише засуджені. Застосування наявної в США системи невизначених вироків призводить до порушення принципів справедливості та пропорційності у кримінально-правовій та кримінально-виконавчій сферах. Установи виконання покарань США мають 5 рівнів безпеки: мінімальний, середній, високий, закритий, максимальний, супермаксимальний. Кримінально-виконавча система Канади наразі підпорядкована Міністерству юстиції, хоча у деяких провінціях підпорядковується структурі МВС. У Канаді набули поширення «як номінальна, так і оперативна» моделі приватизації виправних установ.

Дисертантом зроблено висновок, що наявність у кримінально-виконавчому законодавстві Канади норм про складання та реалізацію індивідуального плану відбування покарання, положень щодо переведення засуджених з одного виду установ до інших дає пенітенціарній адміністрації можливість відмічати зміни із засудженим у процесі відбування покарання, а також застосовувати принципи індивідуалізації відбування покарань, раціонального

застосування примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки.

Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах скандинавської правової сім'ї та Україні дає можливість (розділ 4) зробити висновок, що Норвегія з метою економії бюджетних коштів, а також керуючись принципом доцільності, тяжіє до концепції поліфункціональних пенітенціарних установ, не порушуючи при цьому норм міжнародно-правових актів та пропонує дві моделі умов тримання.

З'ясовано, що в Норвегії установи покарання у виді позбавлення волі поділяються на три види: закритого типу, відкритого типу та перехідні установи типу.

У роботі виявлено, що кримінально-виконавче законодавство України, порівняно з галузевим законодавством Норвегії, передбачає більший обсяг підстав направлення засуджених до виправних колоній за рівнями безпеки (ч.2 ст.18 КПК).

Дисертантом також встановлено, що вітчизняному інституту «основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених» у Швеції найбільше відповідає інститут участі засуджених до позбавлення волі в суспільно корисній діяльності.

Доведено, що у Фінляндії формами суспільно корисної діяльності засуджених до позбавлення волі є праця, навчання та участь в інших заходах, що сприяють створенню у них готовності до самокерованої правослужняної поведінки.

Дисертантом запропоновано шляхи впровадження позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні(розділ 5), зокрема відпрацьовані основні напрями вдосконалення кримінально-виконавчої системи України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Зокрема, в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України актуалізується значення міжнародних стандартів поводження із засудженими. Це є стратегічна мета з боку Міністерства юстиції України у частині забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробацій. Сюди необхідно включити підвищення ефективності роботи органів і установ виконання покарань та доведення її до рівня європейський стандартів поводження із засудженими і потреб суспільного розвитку.

Слід зазначити, що ефективність виконання покарання залежить від національного менталітету, культурних особливостей українського народу, стану економіки, політичної обстановки, стану законодавства. Обґрунтовано одиночне тримання засуджених до позбавлення волі у нічний час, як перспективний принцип функціонування пенітенціарної системи України.

Зазначене дослідження базується на комплексному, системному підході, характеризується відповідним рівнем наукових

узагальнень, що значною мірою обумовлено і характером дослідницької бази. Поряд із працями з кримінально-виконавчого права, М.С.Пузирьов широко використав наукові розробки із порівняльного кримінально-виконавчого права, міжнародного кримінально-виконавчого (пенітенціарного) права, загальної теорії держави і права, кримінології та інших галузевих правових наук.

Детальному аналізу було піддано законодавчі та інші нормативні акти України, зарубіжних країн, міжнародно-правові акти які визначають теорію і практику виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах, і розроблення ефективних заходів щодо формування і реалізації кримінально-виконавчої політики України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Робота, запропонована М.С.Пузирьовим, характеризується системним підходом до предмету дослідження. Структура дисертації повністю відповідає меті і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором.

Глибина та достовірність результатів дисертаційного дослідження базується на досконалому володінні автором методами наукового пошуку. Теоретико-методологічною основою дослідження стали сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких обумовлене системним підходом, що дало можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми.

В дисертації наведено теоретичне узагальнення і нові вирішення наукової проблеми, що виявляється в тому, що з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки порівняльного кримінально-виконавчого права, здійснюється порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах та сформульовано авторське бачення шляхів, спрямованих на вдосконалення кримінально-виконавчої системи України і галузевого законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, досить повно відображено в монографіях, наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, у тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, варто звернути увагу на окремі дискусійні положення, які, як видається, потребують або додаткової аргументації, або ж спеціальних роз'ясень, зокрема:

1. Серед аргументів щодо обґрунтування кола країн для порівняльно-правового дослідження дисертант дотримується

функціонального підходу в порівняльному кримінально-виконавчому праві, враховуючи євроінтеграційний курс Української держави. Водночас, автор зазначає, що винятком є дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у США та Канаді, що зумовлено історично багатим досвідом побудови перших пенітенціарних систем (с. 43-44 дис.).

На мою думку, зазначений аргумент стосується лише США, проте він висвітлений поверхово і не достатньо обґрунтовано. А щодо обрання Канади, як держави для порівняльного дослідження в галузі кримінально-виконавчого, хотілось би почути більш ґрунтовні аргументи.

2. На с.62 дисертації автор робить висновок, що властивий порівняльним дослідженням у сфері радянського виправно-трудового права класовий підхід, котрий «червоною ниткою» пронизував кожную наукову або навчально-методичну працю, не сприяв об'єктивному дослідженню закономірностей виконання покарань у зарубіжних країнах.

Поряд із тим, дисертант на с.59 роботи зазначає, що у 1975 р. А.Ф.Сизий серед аргументів на користь упровадження в тогочасне виправно-трудове законодавство такого заохочення, як надання засудженим короткострокової відпустки строком до 15 днів, навів положення зарубіжного досвіду за вказаним напрямом, зокрема таких країн, як Польська Народна Республіка, Чехословацька Соціалістична Республіка, Народна Республіка Болгарії, а також матеріали Третього

конгресу ООН з питань попередження злочинності, методів поведіння із засудженими (Стокгольм, серпень 1965 р.) щодо доцільності надання засудженим відпусток із метою не лише стимулювання правослужняної поведінки, а й ре соціалізації.

Тобто «на лице» сприйняття радянською наукою виправно-трудоного права зарубіжного пенітенціарного досвіду, що не повною мірою узгоджується з вищенаведеним висновком.

3. Поділяємо позицію дисертанта на с.161-162 дисертації та с.16 автореферату про те, що у Швейцарії низький рівень (близько 8%) пост пенітенціарного рецидиву зумовлено тим, що в цій державі більша частина (72,0%) засуджених – іноземці, й після відбуття ними покарання у виді позбавлення волі відповідним особам призначається додаткове покарання – вислання за межі країни. Решта (28,0%) осіб, які звільняються від відбування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, проходять обов'язкову соціальну адаптацію через низку передбачених законодавством процедур.

Проте, ні в дисертації, ні в авторефераті автор не розкриває, в чому саме полягають заходи соціальної адаптації, передбачені законодавством Швейцарії.

4. Викликає зауваження правильність оформлення використання джерел за номерами 306 і 307. Так, згідно з державним стандартом, спочатку слід подавати назву відповідного документа, а потім – його вид (у даному випадку – рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам).

Враховуючи викладене прихожу до висновку, що дисертаційне дослідження «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження» є завершеною працею, відповідає п.12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, а його автор – Пузирьов Михайло Сергійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент

Завідуюча кафедрою адміністративного
і кримінального права Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України

Т.В. Корнякова

Проректор

С.І. Окобитий